

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Нестулі Світлани Іванівни
про дисертацію Хазієва Арсенія Вадимовича
«Формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах
вищої освіти», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність теми дослідження

Актуальність дисертаційного дослідження Хазієва Арсенія Вадимовича зумовлена тим, що процеси в українському суспільстві, зокрема реформи у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальної підтримки, актуалізують потребу у фахівцях, здатних брати на себе відповідальність, ініціювати зміни, мотивувати інших й ефективно організовувати міжособистісну взаємодію. У цьому контексті особлива роль належить психологам-лідерам, які мають лідерські якості – здатність формувати бачення, вести за собою, ініціювати, організовувати, підтримувати розвиток інших. Загальна потреба у розвитку лідерських якостей у студентів викликана низкою сучасних суспільних, економічних та освітніх трендів: суспільство сьогодні стає більш динамічним, вимагає гнучкості, здатності до адаптації та вирішення складних проблем. У цих умовах лідери-психологи можуть відігравати ключову роль, сприяючи психічному здоров'ю, розумінню в суспільстві та долаючи соціальні виклики. Розвиток лідерства безпосередньо пов'язаний із самопізнанням, підвищенням самооцінки та формуванням життєвих навичок, що є важливою складовою якісної вищої освіти, її подальшого розвитку. Отже, виходячи з глобальних тенденцій розвитку освіти, положень Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» та інших нормативних документів, та на зазначену вище аргументацію, тема дисертаційного дослідження Хазієва Арсенія Вадимовича є своєчасною та актуальною,

Виявлені здобувачем суперечності, що існують у педагогічній теорії та практиці сучасних закладів вищої освіти, зумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження, а саме:

- між суспільною потребою у фахівцях-лідерах, здатних до управління змінами, професійної рефлексії і соціальної відповідальності та недостатнім рівнем сформованості лідерських якостей у випускників закладів вищої освіти;
- між необхідністю розвитку інноваційних педагогічних технологій формування лідерських якостей у майбутніх психологів та відсутністю науково

обґрунтованих моделей і методик, які б забезпечували ефективну інтеграцію цих технологій у навчальний процес;

- між необхідністю формування у студентів-психологів готовності до лідерської діяльності в умовах сучасних викликів та недостатнім психолого-педагогічним забезпеченням процесу розвитку лідерського потенціалу у закладах вищої освіти.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна відповідно до плану наукових досліджень Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» за темою: «Розвиток лідерських компетентностей здобувачів вищої освіти в системі підвищення якості їх підготовки» (ДР № 0124U004395), включеною до координаційного плану досліджень Міністерства освіти і науки України.

Наукова новизна одержаних результатів

До найвагоміших наукових результатів, отриманих у дисертації Хазієва Арсенія Вадимовича слід віднести наукове обґрунтування експериментально доведених педагогічних умов формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти (створення особистісно орієнтованого та підтримуючого освітнього середовища; використання інтерактивних та діяльнісних технологій навчання; формування рефлексивно-ціннісної позиції студента-лідера).

Дисертантом уточнено суть ключових понять дослідження («лідерський потенціал», «лідерський потенціал студента-психолога», «компетентнісний підхід», «компетентнісний підхід у формуванні лідерських якостей майбутніх психологів», «формування лідерських якостей у професійній підготовці»), надано дослідником авторське визначення поняття «лідерські якості майбутніх психологів як інтегрований комплекс особистісних і професійних характеристик (ціннісно-мотиваційних, когнітивних, комунікативних, емоційно-вольових, рефлексивних), що забезпечують здатність ефективно організовувати спільну діяльність, спрямовувати розвиток інших, приймати виважені рішення в умовах професійної відповідальності та сприяти гармонізації міжособистісних відносин у різних соціальних контекстах», що, на нашу думку, таке розуміння ключового поняття дослідження є змістовним і конкретним. Визначено специфіку психологічного лідерства, що полягає в унікальному поєднанні класичних лідерських якостей з професійними компетенціями, цінностями та етикою професії психолога. Проведено аналіз сучасного стану підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

На увагу заслуговують особливо значущі здобутки дисертанта: наукове обґрунтування змісту сукупності взаємопов'язаних компонентів лідерських якостей майбутніх психологів (когнітивного (знання з теорії лідерства, психодіагностики, консультування, а також навички аналізу поведінки та управління міжособистісною взаємодією); мотиваційно-ціннісного (особистісна зацікавленість у професійній діяльності та сформована система цінностей, що спрямовує поведінку майбутнього психолога-лідера); емоційно-вольового (емоційна стійкість, емоційна гнучкість, емпатія, толерантність, саморегуляція, цілеспрямованість, стресостійкість та ініціативність); комунікативного (навички міжособистісної комунікації, конструктивної взаємодії, інтуїція в комунікації, соціальний інтелект); лідерського (організаторські здібності, здатність до прийняття рішень, психологічна переконливість, авторитетність, гнучкість стилю лідерства), а також розробка навчально-методичного інструментарію (форм, методів і засобів) забезпечення педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти; розроблена інтегративна модель лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти, що поєднує психологічні, педагогічні та управлінські складові професійної підготовки.

Подальшого розвитку набули форми і методи забезпечення педагогічних умов формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти на засадах компетентнісного підходу, спрямованого на цілісне формування у студентів психологічної освіти, сукупності ключових компетентностей – знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень і особистісних якостей, що забезпечують їхню здатність ефективно виконувати лідерські функції у професійній діяльності, приймати відповідальні рішення, керувати колективом, розвивати власний потенціал у контексті сучасних вимог суспільства і професії (анкетування, тренінги лідерського розвитку, моделювання професійних ситуацій, ділові та рольові ігри, рефлексивні щоденники, інтерактивні методи, кейс-методи, портфоліо, педагогічні програмні засоби, міні-дослідження тощо).

Перераховані наукові результати є особистим внеском автора у розв'язання важливої науково-практичної проблеми – виявленні, теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та експериментальній перевірці їх впливу на сформованість лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

**Ступінь обґрунтованості використаних методів,
отриманих результатів і положень дисертації**

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації А. В. Хазієва, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць (список використаних джерел містить 333 найменування, з них 75 – іноземними мовами), і загалом не викликає сумніву.

1. Аналіз тексту роботи дає підстави свідчити про те, що дослідником достатньо повно розкрито досліджувану проблему, розроблено узгоджений науковий апарат дослідження, сформульовано гіпотезу, основні ідеї, які послідовно були реалізовані в дисертації у процесі вирішення визначених завдань (з'ясувати суть ключових понять дослідження («лідерський потенціал», «лідерський потенціал студента-психолога», «компетентнісний підхід», «компетентнісний підхід у формуванні лідерських якостей майбутніх психологів», «формування лідерських якостей у професійній підготовці»; визначити суть лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти та розкрити зміст їх структурних компонентів; теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти; уточнити критерії та показники рівнів сформованості лідерських якостей майбутніх психологів; розробити модель формування лідерських якостей майбутніх психологів).

Загалом, вірогідність результатів дисертаційного дослідження забезпечується методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням методів (теоретичних, емпіричних, статистичних, моделювання), адекватних меті (виявити вплив науково обґрунтованих і експериментально перевірених педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти на динаміку рівня їх сформованості) й завданням дослідження, досягнутими результатами експериментальної роботи, які є статистично значущими. Ефективність науково обґрунтованих педагогічних умов підтверджується позитивними змінами всіх показників рівнів сформованості лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Ступінь обґрунтованості використаних методів дослідження, отриманих результатів і положень дисертації Хазієва Арсенія Вадимовича підтверджується успішним впровадженням авторських педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти в освітній процес Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (акт від 15 травня 2025 року), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка

№ 01-15/1793 від 02 жовтня 2025 року), Міжнародного гуманітарного університету (довідка від 26 серпня 2025 року (протокол № 1).

Отже, вірогідність і достовірність результатів дослідження, їх наукова новизна й практичне значення аргументовані та не викликають сумнівів.

Значення одержаних результатів для науки і практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Значення одержаних результатів для науки полягає в тому, що розроблені автором педагогічні умови формування експериментально перевірені, що уможлиблює їх широке впровадження в освітню практику.

На особливу увагу заслуговують розроблений та експериментально апробований комплекс форм, методів і засобів забезпечення педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти, серед яких слід виокремити такі: забезпечення безбар'єрного середовища, участь у роботі Школи молодого психолога, он-лайн групових зустрічах, конференціях, круглих столах, що проводяться у Центрі лідерства (1 умова); технології з розвитку лідерських якостей майбутніх психологів (дискусії та дебати, активне слухання у парах/трійках, рольові ігри, тренінги емоційного інтелекту, аналіз відео кейсів з ідентифікацією емоцій, кейс-стаді, проблемні лекції-дискусії, метод «Шість капелюхів мислення» де Боно, аналіз суперечливих статей з психології, ведення рефлексивних щоденників, метод «Колесо життя/лідерства» (2 умова); тренінг «Емоційний інтелект як основа лідерства майбутнього психолога» як окремий захід (або як частина курсу «Психологія лідерства», «Професійна етика», «Психологічна практика»), програма «Розвиток рефлексивно-ціннісної позиції майбутнього психолога-лідера» (3 умова).

Слід підкреслити, що теоретичними положеннями та практичними напрацюваннями можуть послуговуватися викладачі та науково-педагогічні працівники при розробці та реалізації освітніх програм, створенні навчальних посібників, спрямованих на розвиток лідерських компетентностей, студенти для розвитку власного лідерського потенціалу та підготовки до професійної діяльності. Матеріали дослідження доцільно використовувати в процесі підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Оцінюючи представлену на опонування дисертацію з позицій змісту та завершеності, підкреслимо обґрунтованість і логічність її структури, яка презентована анотаціями, вступом, трьома розділами, у яких висвітлюються теоретичні питання формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти (перший, другий розділ) та експериментальна перевірка

ефективності педагогічних умов формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти (третій розділ), висновками до розділів, конкретними і ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел і додатками, що відповідає вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Слід відзначити, що зміст кожного розділу дисертації підпорядковано меті та завданням дослідження, а підсумками є наукові висновки. Текст роботи оформлено відповідно до встановлених вимог, що дає можливість фіксувати новизну підходу здобувача до вирішення завдань дослідження й констатувати, що робота Хазієва Арсенія Вадимовича за змістом і формою є завершеною науковою працею.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Аналіз змісту дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць Хазієва Арсенія Вадимовича дає змогу дійти висновку, що наукові публікації автора (16 публікацій, серед них: 6 – статті у провідних наукових фахових виданнях, 10 – тези доповідей на наукових конференціях) достатньо повно відображають зміст і наукові положення дисертації, наукову новизну одержаних результатів й практичне значення. Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом публікацій матеріалів дисертації, а також у виступах на міжнародних, усеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях. Основні положення дисертаційної роботи представлені та обговорені на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Особливості формування лідерських якостей у майбутніх психологів: виклики сьогодення» (Харків, 2023), «Leadership qualities formation of future psychologists: theoretical aspect» (Молдова, 2023), «Adaptation of foreign leadership development models to leadership qualities formation of future psychologists in high schools of Ukraine» (Харків, 2023), «Відповідальність та її роль у формуванні лідерських якостей майбутніх психологів у закладах вищої освіти» (Харків, 2024), «Погляди дослідників на структуру лідерських якостей у майбутніх психологів та їх формування у закладах вищої освіти» (Харків, 2024), «Розвиток лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти» (Гельсинки, 2024), «Extraordinary work in the formation of leadership qualities of future psychologists in institutions of higher education» (Молдова, 2024), «Професійне становлення майбутнього психолога-лідера під час навчання у ЗВО» (Харків, 2025), «Роль самооцінки у формуванні лідерських якостей майбутніх психологів» (Харків, 2025), «Роль лідерських якостей студентів-психологів у майбутній професійній діяльності» (Харків, 2025).

Основні результати й висновки виконаної роботи також обговорювались і були позитивно оцінені на засіданнях кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна, на звітних міжнародних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (2023-2025 рр.), що дає підстави стверджувати, що дисертація пройшла належну апробацію, є самостійною науковою працею, котра має завершений характер.

Дискусійні положення та зауваження

Попри загальну позитивну оцінку дисертації Хазієва Арсенія Вадимовича, уважаємо за необхідне висловити окремі зауваження і побажання:

1. Дисертаційна робота збагатилася б, якби автор більш повно висвітлив використання міжнародного досвіду формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

2. У контексті проблематики виконаної дисертації важливим було б розкрити утруднення, з якими зіткнувся дослідник при виконанні завдань у процесі проведення формувального експерименту для подальшого вдосконалення навчально-методичного інструментарію з формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

3. Автору бажано було б навести у додатках приклади науково-дослідницької роботи студентів поза навчальним процесом (участь у роботі наукових гуртків, «Школи молодого психолога»).

4. Робота значно б виграла, якщо б дисертант більш детально навів приклади щодо формування лідерських якостей у майбутніх психологів під час проходження ними курсу «Теорія і практика формування лідера».

5. У дослідженні бажано було б відзначити думку викладачів, які викладають у майбутніх психологів, щодо ефективності запропонованих авторських тестів з формування лідерських якостей у майбутніх психологів.

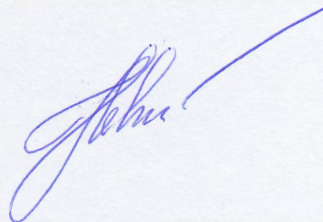
Висловлені зауваження і побажання мають здебільшого дискусійний та рекомендаційний характер і не мають суттєвого впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. На підставі вивчення опонованої роботи можна дійти висновку, що дисертація Хазієва Арсенія Вадимовича «Формування лідерських якостей у майбутніх психологів у закладах вищої освіти» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Хазієв Арсеній Вадимович – заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
директор Навчально-наукового
інституту лідерства,
Полтавський університет
економіки і торгівлі

Світлана НЕСТУЛЯ

Особистий підпис *С. Нестулі*

ЗАВІРЯЮ

Начальник відділу кадрів ПУЕТ

Л. Заломова